

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Бакумов О. С.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного і міжнародного права

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

ПРО ДЕЯКІ ПЕРЕДУМОВИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЮРИДИЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ

У спеціальній літературі слушно звертається увага на те, що юридична відповідальність держави ґрунтується на передумові існування кількох суб'єктів, інтереси яких не збігаються. З одного боку, це держава, з другого – її громадяни. При цьому і держава, і громадяни виступають у ролі рівноцінних, рівностатусних суб'єктів права, що уможлиблюється завдяки створенню законодавчого поля, рівної мірою обов'язкового для діяльності всіх означених суб'єктів. Лише наявність такої рівностатусності уможлиблює відповідальність будь-якого з суб'єктів відповідного правовідношення перед іншими його суб'єктами в разі порушення (невиконання) їхніх юридично визначених обов'язків [1]. У цьому розумінні важливою передумовою слід вважати остаточне утвердження поглядів на державу як такий суспільний інститут, що не збігається із суспільством як таким, йому певною мірою, протистоїть та має відмінні інтереси від інтересів самого суспільства.

Осмислення значення такого відмежування держави та суспільства стало можливим завдяки внеску класиків позитивізму, зокрема О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, які остаточно відокремили державу від суспільства та раціоналізували тлумачення відносин між державою, суспільством та особою.

У юриспруденції поступово утвердилося бачення специфіки відносин між державою та особою, що є відмінними від відносин між людьми. Якщо останні далеко не завжди опосередковуються нормами права, то відносини між державою та особою мають чітко визначений правовий характер. У межах теорії правовідносин кожен із названих суб'єктів права – і держава, і особа – є носієм певного комплексу прав та обов'язків. Відповідно, до кожного з них протилежною стороною можуть бути адресовані певні домагання, передусім у сфері належного виконання покладених на них обов'язків та непорушності меж наданих їм прав.

Остаточне відмежування держави від інших автономних суб'єктів права, визнання юридизації її діяльності (починаючи від С. Пуфендорфа та Г. В. Ф. Гегеля до концепції самообмеження держави правом Г. Еллінека [2, с. 35-37] та концепції «основної норми» Г. Кельзена [3, с. 250-277]), разом

із інституціалізацією прав і свобод людини створили гносеологічні передумови для розвитку в юридичному позитивізмі концепції юридичної відповідальності держави.

Юридичний позитивізм також остаточно відмежував державу як соціальний інститут від персони носіїв державної влади, у такий спосіб завершивши середньовічну концепцію «двох тіл короля» [4; 5; 6], на яку спиралися шляхом її заперечення.

На заміну харизматичному типові панування (за відомою класифікацією М. Вебера), властивому переважно монархічним режимам, остаточно прийшов раціоналістичний, в основі якого лежало знеособлене підпорядкування не людям, а законам (інституціям). Юридична відповідальність держави стала відповідальністю саме інституційною, а не персональною, хоча персональний елемент у випадках настання відповідальності посадових осіб органів державної влади повністю не був елімінований з юридичного дискурсу.

Цілком очевидно, що покладення відповідної юридичної відповідальності на державу стало можливим також і за умов централізації самої держави, що пододало хаос дрібнодержавності (роздробленості) та етнічної строкатості, а також за умов достатньо високого рівня розвитку правової системи, якій був властивий певному рівню уніфікації та систематизованості. «Адміністративна централізація завжди зростала з безладної взаємодії і конкуренції формально рівноправних суб'єктів: порядок вимагає наявності безпорядку», - влучно зазначив російський учений І.О. Ісаєв [7, с. 148].

Отже, саме «завдяки позитивістській теорії витворюється своєрідний культ права, відбувається зміцнення авторитету держави і права» [8, с. 11], що створює умови для реального переплетення сфер діяльності держави, суспільства та особи на «ниві» юридичної відповідальності. Масштабні правові реформи у Німеччині, Франції, низці інших європейських країн упродовж ХІХ ст. [9, с. 497-538] саме і засвідчили готовність правової системи до впровадження інституту юридичної відповідальності держави.

Методологічно важливим аспектом утвердження концепції юридичної відповідальності держави стала розробка питання про те, хто, власне виступатиме суб'єктом притягнення до відповідальності самої держави та хто застосовуватиме проти неї заходи примусу. Відповідно до позиції І.О. Толстової, йдеться про інститут уповноважених суб'єктів, наділених правом порушувати справи відповідної категорії, розглядати їх, а також виносити рішення, які б визначали винність держави та/або її представників і містили б відповідну правову санкцію за таке порушення [10, с. 56-57].

На нашу думку, ключовими в цьому плані стали три концепції, які так чи інакше пов'язують із представниками юридичного позитивізму. Цими концепціями було внесено ясність до суб'єктного складу тих інститутів, які наділялися повноваженнями щодо притягнення до юридичної відповідальності держави. Йдеться про концепції адміністративного судочинства (Р. фон Моль, О. Бер, Л. фон Штейн, О. Майєр та ін.), конституційного судочинства (К. Шмідт, Г. Кельзен та ін.) та міжнародно-правової відповідальності держав (Д. Анцілотті, Ж. Дюма Г. Кельзен, А. Ротт, П. Шоєн, К. Штрупп та ін.). Вони

означали необхідність процесуалізації інституту юридичної відповідальності держави, що було неможливо без залучення до відповідного процесу судових органів. Така процесуалізація стосувалася визначеності не лише тих інститутів, які мали легітимну владу розв'язувати спори між громадянами та державами з приводу відповідальності останніх, а й і визначеності процедур розгляду цих питань.

Процесуалізація інституту юридичної відповідальності держави, з одного боку, остаточно вписала цей вид відповідальності до числа інших видів юридичної відповідальності за суб'єктною ознакою, а з другого – надала згаданому інституту необхідної юридичної визначеності й перетворила право громадян на притягнення держави до юридичної відповідальності на реальне, процесуально забезпечене й гарантоване. Адже, як зазначив у своїй класичній праці відомий американський адвокат В. Гохфельд, право розглядається як право позову до того суб'єкта, який заважає реалізації такого права, без чого воно не є повністю застосовним на практиці [11, с. 56].

Зрозуміло, що вищенаведеними міркуваннями проблематика передумов юридичної відповідальності держави далеко не вичерпується. Ми мали на меті спростувати деякі очевидні помилкові твердження про безпідставність звертання уваги до досвіду напрацювань юридичного позитивізму та наголосити на продуктивності осмислення творчої спадщини мислителів — представників цієї впливової течії праворозуміння. Зрештою, саме розроблені в межах позитивістської парадигми принципи та настанови наукового пізнання державно-правових явищ створили критичну масу наукового знання, необхідного як для інституціоналізації юридичної відповідальності держави, так і для поступової деталізації, наповнення новими ідеями відповідного «правового поля».

Література:

1. Музыканина Ю.А. Проблема юридической ответственности государства перед личностью в истории правовых учений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2007. 181 с.
2. Ковальчук В. Проблема легітимності та легальності влади в державно-правових доктринах Р. Ієрінга та Г. Єллінека. Юрид. Україна. 2011. № 8. С. 32-38.
3. Кельзен Г. Чистое учение о праве / Г. Кельзе ; пер. с нем. М.В. Антонова и С.В. Лёзова. СПб. : Издат. Дом «Алеф-Пресс», 2015. 542 с.
4. Исаев И.А. Суверенитет: закрытое пространство власти : монография М.: Проспект, 2017. 162 с.
5. Канторович Э. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии : монография. 2-е изд., испр. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2015. 752 с.
6. Томсинов В.А. Эволюция государственного строя Англии в эпоху правления династии Тюдоров. Проблемы истории государства и права : сб. науч. тр. / отв. ред. В. А. Томсинов. М. : Зерцало, 2009. С. 29-35.

7. Исаев И.А. Идея порядка в консервативной перспективе : монография / И.А. Исаев. М. : Проспект, 2011. 400 с.
8. Пундор Ю.О. Підходи до розуміння права та категорії «суб'єкт права» у ХІХ–ХХ століттях. Правнич. вісн. Ун-ту «КРОК». 2012. Вип. 12. С. 10-16.
9. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства : учеб. для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Г. Графский. М. : Норма, 2007. 742 с.
10. Толстова И.А. Юридическая ответственность государства и его представителей: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2010. 201 с.
11. Яремчук С.В. До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні. Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. 2014. № 3. С. 41-52.

Кирильчук Ю. О.
студентка магістратури

*Навчально-науковий інститут № 2
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Зміни в суспільних відносинах, що відбулися в ХХІ ст. спричинили значну трансформацію законодавства в галузі прав людини та появу нових правових норм, що регулюють принципово нові аспекти життя людини. Все частіше між вченими-юристами виникають дискусії з приводу того, чи можна назвати дані новели за четверте покоління прав людини. Основна проблема у визначенні даної групи прав є те, що вони являються суперечливими з точки зору морально-етичних та релігійних переконань.

Ми не можемо заперечити того, що перед людиною постало багато можливостей, яких до цього часу не існувало, зокрема, клонування людини, трансплантація органів, евтаназія, використання «віртуальної реальності», штучне запліднення, зміна статі, одностатеві шлюби, «генна інженерія». Право як система правових норм повинно бути гнучким та мобільним, тобто швидко реагувати на ці зміни у вигляді відповідного нормативного закріплення. Внаслідок всіх цих можливостей у людини виникають нові права, яких до цього часу не існувало. Такі права називають «четвертим поколінням» прав людини. Щодо деяких вищезазначених прав належне правове регулювання ще недостатньо розроблене, також в Україні не проводилося ґрунтовних наукових досліджень щодо «четвертого покоління» прав людини, тому їх дослідження є актуальним та своєчасним.

Традиційно для класифікації прав людини використовують теорію поділу прав людини, яку розробив французький правознавець Карел Васак. Основою